

SOCIALE VERANDERKUNDE

Kernbegrippen en hun betekenis

In het boek *Grondbeginselen van veranderen (2023)* wordt aan kernbegrippen van sociale verandering een specifieke betekenis toegekend. In de tekst staan deze betekenissen uitgewerkt.

Agency

Agency verwijst in een mensgerichte benadering naar het handelingsvermogen van mensen. De mens wordt opgevat als een 'actor', dat wil zeggen als een handelend wezen, niet volledig gedetermineerd door het systeem en bezig om eigen al dan niet bewuste intenties van gedrag te realiseren. In de natuurwetenschappelijke theorievorming wordt aan alle levende organismen een bepaalde agency toegeschreven. Agency kunnen we omschrijven als het handelingspotentieel van een levend systeem.

Andragologie

Andragologie is de op sociale interventie gerichte stroming binnen de sociale wetenschappen in het Nederlandstalig kennisgebied van na WOII. In het boek van Maaïke de Boois *Discipline zonder discipline (2018)* wordt de opkomst en de opheffing van de andragologie tussen 1950 en 1983 beschreven.

Als veranderwetenschap gaat het haar niet zozeer om de ontwikkeling van theorieën van verandering (theories of change) dan wel om theorieën van veranderen (theories of changing). Veranderen wordt verstaan als de combinatie van beïnvloeden van de omgeving en leren (zelfbeïnvloeding). De invalshoek van sociale interventie is het eigene (proprium) van theorievorming en praktijkontwikkeling.

Andragologie is de wetenschap van sociale verandering. Zij beoogt een transdisciplinaire benadering van de werkelijkheid te zijn en kenmerkt zich door een inhoudelijk-normatief proces denken. In normatieve zin is zij gericht op een samenleving en op organisaties waarin mensen tot hun recht komen, zich thuis voelen, perspectief zien, zich kunnen ontwikkelen en waarin bereidheid is om anderen serieus te nemen, ook bij afwijkende meningen en tegengestelde belangen.

Antropoceen

Antropoceen is de aanduiding van een nieuw geologisch tijdperk waarin de mensheid als nooit tevoren zijn invloed op de aarde doet gelden.

Autonomie

Autonomie is het vermogen tot en de fundamentele behoefte aan zelfstandigheid, zelfcontrole en ontwikkeling van eigenheid in verbondenheid met de omgeving (de ander en het andere). Men ervaart zichzelf als autonoom wezen als men spontaan handelt in overeenstemming met de eigen gevoelens, behoeften en intenties nog afgezien van wat anderen willen.

Bezieling

Bezieling is datgene wat iemand van binnenuit (intrinsiek) drijft bij wat hij denkt, ervaart en in afstemming op de omgeving doet. Het is verbonden met de energie waarmee iemand handelt. Bezieling zorgt ervoor dat men zich echt verbonden voelt met datgene wat men doet, zonder dat het voelt als een opoffering. Als de bezieling eruit is, voelt men zijn energie wegstromen.

Competentie

Het begrip *competentie* wordt hier verstaan als een *reflectief samenhangend geheel van kennis, vaardigheden en houding* om individueel en collectief in afstemming op de natuurlijke en maatschappelijke context bepaalde waarden te realiseren. Het is een reflectief handelingsvermogen dat *open* is voor eigen invulling en je *helpt bij het zoeken naar de juist verhouding (maat van afstemming op wat goed leven voor jou is)*. Die waarden hebben betrekking op het creëren van gunstige levenscondities. Zelfonderzoek en zelfreflectie zijn onmisbare elementen van elke competentie. Drie soorten basale handelingscompetenties worden onderscheiden: (meta)cognitieve, intrapersonlijke en maatschappelijke competenties.

Complexiteit

Complexiteit is het geheel van deels voorspelbare en voor het overgrote deel onvoorspelbare verstrengelingen en dynamische interacties tussen elementen van een systeem.

Conditieverbetering

Conditieverbetering houdt in dat men niet zozeer gericht is op beïnvloeding van mentale processen bij mensen, maar veeleer op het realiseren van lichamelijke, materiële, technische en economisch-politieke levensvoorwaarden. Men is gericht op mogelijksvoorwaarden voor het handelen.

Cultuur

Cultuur wordt in dit boek niet opgevat als een vaststaand, statisch kenmerk van een groep of organisatie, maar als een proces van cultuurvorming. Er wordt niet uitgegaan van een standaardmens: 'dit is een Turk en daardoor is hij zus of zo'. Er is aandacht voor individuele en subculturele verschillen. Elk individu wordt gezien als een meer of minder unieke dwarsdoorsnede van uiteenlopende culturen en subculturen, met alle overeenstemmende en botsende opvattingen van dien. Cultuur wordt bovendien in actieve zin begrepen als een dynamisch proces van individuele en collectieve betekenisgeving in afstemming op een gegeven culturele context. In zo'n dynamische en actieve opvatting van cultuur staat het constructief leren omgaan met de mogelijke tegenstellingen en conflicten in het centrum van de aandacht. In een dergelijke opvatting van cultuur wordt er in de communicaties tussen individuen en groepen gezocht naar gedeelde waarden op het gebied van verduurzamen zonder de tegenstellingen te verdoezelen. Bij 'culturele verduurzaming' wordt de richting van de gewenste cultuurontwikkeling beschreven.

Denken in verhoudingen

Denken in verhoudingen is denken vanuit het gehéél van persoon en context. Het is het vermogen van mensen om situaties in 'en-en' termen waar te nemen, te verklaren en te beoordelen. Men is in staat een afweging te maken tussen de eigen invloedsmogelijkheden van mensen in de situatie (subjectieve kennisbronnen) en de invloeden vanuit persoon, natuur en maatschappij (objectieve kennisbronnen). Moreel denken en systemisch ontschuldigend denken zijn met elkaar verbonden (zie 'moraliseren').

Dialog

Een dialoog wordt hier niet verstaan als een monoloog noch als een discussie of onderhandeling waar het gaat om punten scoren. Een dialoog is het met elkaar in talige en niet-talige vorm communiceren in een niet-gedetermineerde vrije ruimte, waarin de partners zowel de eigen behoeften aan autonomie als de behoefte aan autonomie van de ander respecteren en die behoeften op elkaar proberen af te stemmen. Wederkerig kunnen geldigheidsaanspraken op het gebied van waarheid, juistheid en authenticiteit ter bespreking worden gesteld. De tussenmenselijke dialoog is dan ook altijd verbonden met een innerlijke dialoog in mensen zelf.

De dialoog speelt zich niet alleen af in en tussen mensen. In beginsel kunnen we de dialoog zien als het empirisch verschijnsel van een wederkerig beïnvloedingsproces dat inherent is aan alle levende organismen (met hun agency) en hoe zij met elkaar interacteren. Als levend wezen de eigen autonomie behouden en ontwikkelen in een actieve verbondenheid met de omgeving. Zolang er leven is, is er tussen jou en je vijandige omgeving een dialoog, maar de uitkomst ervan kan je dood zijn.

Disciplineren

Disciplineren wordt verstaan als: de ander of zichzelf maken tot volgbaar object van machtsuitoefening. Disciplineren staat tegenover een zélfgestuurde vrijheidspraktijk.

Doelmatig handelen

Doelmatig handelen is de weg bewandelen in de richting van een doel, waarbij zowel sprake is van een bevredigende (adequate) afstemming op de binnenwereld van mensen als een bevredigende afstemming op de natuurlijke en maatschappelijke context. Doelmatig handelen is een afstemmingsgerichte vorm van sturen en loslaten.

Driewerelddenken

Driewerelddenken wordt verstaan als de werkelijkheid in theorie en praktijk benaderen als een complex samenhangend geheel van natuur, mens en maatschappij.

Duurzaamheid

Duurzaamheid wordt verstaan als het energetisch vermogen en de deugd van de samenleving om condities en competenties te ontwikkelen die gericht zijn op integrale verduurzaming in ecologisch, economisch-politiek en sociaal-cultureel opzicht, zodat de energiebronnen van ons leven niet uitgeput raken en de wereld ook voor toekomstige generaties leefbaar is.

Emergentie

Emergentie is het spontaan ontstaan van nieuwe eigenschappen en patronen uit de actieve wisselwerking tussen elementen van een complex systeem, die niet herleidbaar zijn tot de samenstellende, afzonderlijke delen. Zo kan water door interactie met de omgeving vloeibaar worden, terwijl watermoleculen zelf niet vloeibaar zijn.

Energie

Energie is de krachtbron waarmee een systeem een bepaald doel kan realiseren. We onderscheiden:

- natuurlijke energiebronnen zoals land, zon, water, wind en organismen;

- menselijke energiebronnen zoals motivatie, kennis, houding en vaardigheden;
- maatschappelijke energiebronnen zoals positie, macht, kapitaal en rechten.

Ervaring

Een ervaring wordt hier verstaan als ‘al voelend weten’, een samengaan van een reflectief bewustzijn met belevingen in het innerlijk van mensen. In het affectief systeem gaat het om belevingen die vooral te maken hebben met transformatie van energie.

Het reflectief cognitief systeem heeft vooral betrekking op transformatie van informatie.

Ervaringen vormen de verbindingsschakel. Het zijn niet alleen toevallige psychische emoties en belevenissen. Ze verwijzen naar concrete situaties en alledaagse gebeurtenissen en naar een reflectieve verwerking hiervan. Een *ervaren iemand* is iemand die een grote rijkdom aan belevenissen ook verstandelijk heeft verwerkt en daar conclusies uit heeft getrokken. In 'ervaringen' van mensen zit dus 'theorie' opgenomen.

Flexibiliteit

Flexibiliteit verwijst naar een balans tussen veranderlijkheid en continuïteit in een systeem. Flexibiliteit is het veerkrachtig vermogen van een systeem om te veranderen als reactie op een verstoring en tegelijkertijd de eigen identiteit te kunnen behouden. Het is een dynamische vorm van ‘bestendigheid’. Kenmerkend voor een *flexibel* vermogen van een systeem is dat het niet alleen soepel met alle winden meewaait zoals een kameleon, maar dat het daarin altijd zijn eigenheid behoudt.

Geweten

Het geweten van een individu of een collectiviteit is haar innerlijk moreel compas, c.q. innerlijke rechtbank (zie ‘referentiewaarden van gedrag’).

Grenzen stellende dialoog

Een grenzen stellende dialoog is een inhoudelijke manier van gespreksvoering waarin de gesprekspartners zowel de eigen autonomie als de autonomie van de ander respecteren en in verbale en niet-verbale zin op elkaar proberen af te stemmen. Men hoeft het evenwel niet met elkaar eens te zijn of eens te worden. Tegenstellingen kunnen onoverbrugbaar zijn, maar de dialoog blijft open. Er is sprake van een grens die wordt opgelegd terwijl de ander tegelijkertijd wordt uitgenodigd zich hier toe te verhouden. De uitkomst van de dialoog ligt in principe open.

Handelen

Handelen is iets doen, waarnemen, denken, ondergaan en ervaren teneinde daarmee in een systemische context een bewuste of niet-bewuste intentie te realiseren. *Gedrag* is het uiterlijk waarneembare deel van een handeling.

Handelingsonderzoek

Handelingsonderzoek heeft betrekking op onderzoeksbenaderingen waarin men op zoek is naar praktische kennis van wat te doen en hoe het aan te pakken teneinde bepaalde waarden te realiseren. Het opdoen van praktische kennis zelf wordt hier ook opgevat als een vorm van veranderen.

Identiteit

De identiteit van een individu of een collectiviteit verwijst naar een dynamisch zelfconcept waarin individuen en sociale verbanden zichzelf van elkaar onderscheiden en zich tevens met elkaar verbinden. Identiteit bestaat zowel uit aspecten van continuïteit (dezelfde blijven in de loop van de tijd) als van differentiatie (veranderlijk zijn als gevolg van zich steeds wijzigende interne en externe omstandigheden).

Individualisering

Individualisering is een sociaal en cultureel proces van verbrekking van de maatschappelijke samenhang tussen individuen, klassen en verbanden. Traditionele sociale verbanden zoals gezin, vakbond, politieke partij, godsdienst et cetera en de daarbij behorende waarden- en normenpatronen zijn in de loop van de tijd in onze samenleving geleidelijkaan minder hecht geworden. Mensen zijn meer dan voorheen op zichzelf aangewezen en ontwikkelen een eigen levensstijl. Bijgevolg is er sprake van een verdere toename van culturele diversiteit en wordt het individu losgekoppeld van zijn maatschappelijk bestaan.

Inhoudelijk proces

Een inhoudelijk proces wordt verstaan als een dynamiek waarin de dialoog tussen de verschillende actoren in een verandertraject niet alleen berust op een poging tot onderlinge communicatieve afstemming, maar tevens op de poging om een bepaald inhoudelijk doel te realiseren. Als procesmatige benadering is men tevens inhoudelijk gericht op het realiseren van gedeelde waarden.

Integrale benadering

Een integrale benadering wordt verstaan als een benadering die het geheel omvat en werkt vanuit een samenhangende visie op het leven. Een vraagstuk wordt zowel vanuit het onderscheidend perspectief van natuur, mens en maatschappij als vanuit de onderlinge samenhang tussen deze drie perspectieven bekeken en vandaaruit wordt gekomen tot een samenhangende aanpak.

Intentie

Intenties zijn expliciete en impliciete voorstellingen en verwachtingen van een toekomstig wenselijke situatie waarnaar in het gedrag wordt verwezen.

Intuïtie

Intuïtie is een spontane vorm van handelen volgens beslisregels die berusten op ervaring, welke regels de persoon zelf niet in detail kan verklaren of rechtvaardigen.

Levend systeem

Een levend systeem is een samenhangend geheel van actieve elementen die in interactie met elkaar en met de omgeving gericht zijn op het realiseren van een bepaald doel. Neem als voorbeeld de mierenhoop. Sociale systemen bestaan uit mensen en zijn per definitie te begrijpen als levende systemen.

Mental contrasting

Mental contrasting is een visualisatieprocedure waarin men positief fantaseert over wensen, verlangens en idealen en zich tegelijkertijd de negatieve aspecten van de huidige

realiteit voor ogen haalt. De procedure is bedoeld om de kloof te dichten tussen theorie en praktijk. De visualisatieprocedure wordt gezien als een machtig instrument ter bevordering van de wilskracht van een individu of een collectiviteit.

Moralistisch

Moralistisch is normen en waarden presenteren als ware het voldongen feiten die dwingend voorschrijven hoe mensen moeten handelen en als ze niet volgens dit voorschrift handelen, hen daarvan persoonlijk beschuldigen. In deze gesloten opvatting van moraal wordt gedrag losgekoppeld van de gehele persoon in zijn natuurlijke en maatschappelijke context.

Multidimensionaal zelf

Multidimensionaal zelf is een concept waarin het zelf van een individu of een collectiviteit wordt opgevat als een complex samenhangend geheel van diverse 'zelden', zoals reflectief zelf, affectief zelf, biologisch zelf, ecologisch zelf, spiritueel zelf, onbewust zelf en sociaal zelf, verdeeld over verschillende sociale rollen, posities en eigenschappen. Al deze zelden interacteren in associatieve en dissociatieve zin met elkaar en in relatie tot de omgeving, hetgeen wordt opgevat als een zelforganiserend systeem.

Naturaliserend denken

Naturaliserend denken over natuur, mens en maatschappij is het in objectieve waarheidszin toeschrijven en verklaren van situaties vanuit stabiele feiten – 'het is nu eenmaal hun natuur' - , zonder daarbij variabele subjectieve invloeden te betrekken. Er is sprake van onderschatting van de eigen subjectieve invloedsmogelijkheden in de situatie. Zie de tegenstelling tot 'personalistisch denken'.

Natuur

Natuur is het geheel van wat zich op, in en rondom de aarde bevindt aan dode en levende elementen die in een dynamische wisselwerking tot elkaar staan.

Objectivistisch denken

Objectivistisch denken is een vorm van wetenschappelijk en alledaags productgericht denken waarin de mens als handelingssubject wordt losgekoppeld van zijn product en het systeem waarbinnen het tot stand is gekomen. Daarmee worden opvattingen, normen en waarden gepresenteerd als ware het voldongen feiten en wetten die dwingend zouden voorschrijven wat mensen moeten denken en doen. Objectivistisch denken is een deterministische manier van denken waarin de zelfregie van de betrokkenen wordt onteigend en de complexiteit van de maatschappelijke werkelijkheid wordt gereduceerd.

Onteigening van zelfregie

Onteigening van zelfregie is het proces waarlangs levende wezens worden beschouwd en behandeld als 'dode' objecten en hun intentioneel en zingevend handelen (eigenaarschap) wordt afgenomen of miskend. Mensen kunnen in die zin ook zichzelf onteigenen van hun zelfregie.

Ontkoppelen

Ontkoppelen wordt systemisch verstaan als het zodanig onderscheiden van tegenstellingen en tegenpolen in handelingsituaties en perspectieven dat de samenhang ertussen uit het

oog wordt verloren. Denk aan de tegenstelling tussen orde en chaos, beleid en uitvoering, tussen verstand en gevoel, tussen individu en omgeving, tussen product en producent of tussen theorie en praktijk.

Personalistisch denken

Personalistisch denken is het verklaren van een gedragssituatie vanuit variabele subjectieve factoren waarmee de eigen invloedsmogelijkheden van mensen in de situatie worden overschat en de objectieve invloedfactoren van natuur en maatschappij worden onderschat. Hierdoor is er sprake van een reductie van complexiteit van de maatschappelijke werkelijkheid.

Praktische handelingskennis

Praktische handelingskennis is competentie- en conditiegerichte kennis van wat te doen en hoe aan te pakken teneinde iets in de situatie te verbeteren.

Rechtvaardige verhoudingen

Rechtvaardige verhoudingen zijn menselijke verhoudingen waarin sprake is van gelijkwaardigheid. Gelijkwaardigheid is niet hetzelfde als gelijkheid. Bij gelijkwaardigheid is er sprake van een zekere balans tussen gelijke behandeling in gelijke zaken enerzijds en erkenning van diversiteit in ongelijke zaken anderzijds. Het is onrechtvaardig als gelijke mensen ongelijk worden behandeld, maar het is ook onrechtvaardig als ongelijke mensen gelijk worden behandeld. In een gelijkwaardige verhouding zijn er juist ook verschillen en ongelijkheden waardoor ieders eigenheid tot zijn recht kan komen. De ondergrens van wat nog rechtvaardig is heeft betrekking op algemene en fundamentele behoeften aan eten, onderdak, vrijheid e.d. Als bovengrens van wat rechtvaardig is zouden we het principe van de fundamentele ongelijkheden tussen mensen kunnen noemen en de erkenning van ieders autonomie in een relatie.

Referentiewaarde of reference value

Referentiewaarde is intentie, doel, behoefte of verlangen gericht op een toekomstige wenselijke situatie waar in het handelen naar wordt verwezen. Een referentiewaarde is gebaseerd op uitkomstverwachtingen van gedrag in relatie tot de mogelijkheden die de omgeving biedt. Bepaalde situaties kunnen bepaalde gedragsstandaarden uitlokken. Expliciet of impliciet lopen mensen in hun gedrag altijd al vooruit op een gewenste toekomst. Op grond van een dergelijke toekomstwens regelen zij bewust en voor het overgrote deel onbewust hun gedrag. Referentiewaarden kunnen concreet of abstract zijn. Ze kunnen betrekking hebben op gewenste sensaties, programma's of principes.

Reflectie

Reflectie is de mogelijkheid om onszelf van buitenaf en van binnenuit te beschouwen en te ervaren. Reflectie kan gericht zijn op het handelingsproces en op onderliggende doelen, waarden en veronderstellingen daarin. Onderscheid wordt gemaakt tussen (meta)cognitieve reflectie en ervaringsreflectie. Ervaringsreflectie is een fenomenologisch proces dat zich afspeelt in de samenhang tussen cognitief en emotioneel-motivationeel niveau.

Reflectiekader

Een reflectiekader is een niet dwingend voorschrijvend oriëntatiekader dat ruimte biedt voor zelfregie in het realiseren van een verandering. Men kan het gebruiken om zich te oriënteren op praktische handelingssituaties. Een reflectiekader is geen vastliggende methode of een gesloten protocol. Het is slechts bedoeld als een heuristisch in het zoeken naar datgene wat in een bepaalde persoon en situatie wijs en deugdzaam is.

Sociaal

De term 'sociaal' verwijst naar het met elkaar omgaan van mensen op micro-, meso- en macroniveau van de samenleving en de manier waarop mensen dit ervaren. Het sociale is een inherent aspect van al ons economisch, ecologisch, politiek en cultureel handelen. Sociaal verwijst niet alleen naar het psychisch functioneren van individuen en groepen, maar ook naar iets dat losse individuen en groepen overstijgt, iets bovenindividueels. Sociaal is het met elkaar omgaan in een gemeenschappelijke betekeniswereld, een gedeelde cultuur en een geïnstitutionaliseerde maatschappelijke context.

Sociaal-constructieve visie

In een sociaal-constructieve visie op veranderekunde worden de betrokkenen in een verandertraject erkend en aangesproken als mede-veranderaar (medesubject) en wordt het veranderproces gezien als een intersubjectief en reflectief proces van sociale constructie. Dat construeren is een individueel en collectief betekenisgevend gebeuren dat zich afspeelt in de eenheid van natuur, mens en maatschappij. In tegenstelling tot het constructionistisch denken wordt in een sociaal-constructieve visie het bestaan van een objectieve werkelijkheid van natuur en maatschappij erkend. *Kennis* van deze objectieve werkelijkheid blijft gekoppeld aan een kennis genererend systeem. De kennis van de objectieve werkelijkheid blijft in die zin altijd een (inter)subjectieve constructie. Er bestaat geen objectieve *wáárheid*, maar slechts intersubjectieve geldigheid.

Sociale veranderekunde

Sociale veranderekunde is een eigengeaard kennisgebied gericht op interventiegerichte systeemkennis. Praktijktheoretische kennis is de basis van het kennisgebied. Het gaat haar om transdisciplinaire kennis die niet mechanisch maar reflectief van karakter is. Deze kennis wordt opgespoord door middel van zelfreflectief onderzoek naar het verandergericht handelen van actoren in een systemische context. Belangrijke grondthema's zijn: veranderen, sociaal, interventiegericht, reflectief, brede visie op waarheid, werkelijkheid en methodologie, vraagverheldering, waardenoriëntatie, implementatie en een brede systeemvisie.

Spontaniteit

Spontaniteit is een *beheerste* vorm van direct, zonder veel aarzelen, soepel en in nabijheid op mensen reageren, waardoor men informatie uit het eigen innerlijk prijsgeeft die waarachtig is. In dit spontane handelen toont men zelfvertrouwen en blijft men ten opzichte van anderen zichzelf. Doordat de bewuste zelfcontrole samengaat met een vanzelf verlopend proces van het systeem als geheel, is hier sprake van *optimale zelfregulering*. Actor en systeem zijn subtiel op elkaar afgestemd.

Stabiliteit en veranderlijkheid

Stabiliteit is een kenmerk of eigenschap van een levend systeem. Het verwijst naar een zekere continuïteit van het systeem. Levende systemen, waaronder mensen, opereren in een spanningsvolle relatie tussen stabiliteit en verandering. Ze vragen om flexibele en veerkrachtige eigenschappen en op balans gerichte competenties.

Subjectivistisch denken

Subjectivistisch denken is een vorm van wetenschappelijk en alledaags denken waarin de maatschappelijke werkelijkheid slechts wordt opgevat als een (inter)subjectieve betekenisconstructie. De situatie wordt toegeschreven aan en verklaard vanuit personen die binnen een bepaalde culturele context met elkaar interageren. De betekenisconstructie wordt losgekoppeld van objectieve factoren en wetmatigheden in het systeem. Subjectivistisch denken veronderstelt een overschatting van de eigen invloed van mensen en leidt tot onterechte reductie van de complexe werkelijkheid.

Symmetrievorming en symmetriebreking

Symmetrievorming en symmetriebreking is het proces van scheiden (verbreking van de symmetrie) en verbinden (herstel van symmetrie) tussen de verschillende delen van het complexe geheel van natuur, mens en maatschappij. Het gevolg ervan is dat de verbondenheid van deze drie werelden wordt opengebroken, bijvoorbeeld door de dominantie van het economisch denken. Daardoor zullen er in het systeem nieuwe vormen van afstemming ontstaan en kan de balans tussen natuur, mens en maatschappij weer worden hersteld.

Systeemdenken

Systeemdenken is een bepaalde manier van beschrijven en analyseren in alle soorten van wetenschappen, waarin de werkelijkheid wordt opgevat als een 'systeem', dat wil zeggen als een samenhangend geheel van elementen of subsystemen die in een bepaalde context met elkaar in interactie staan. In de sociale veranderingkunde worden onder meer sociaaltechnologische, sociaal constructionistische en maatschappijkritische systeembenaderingen onderscheiden.

Transdisciplinair

Transdisciplinair is een veranderbenadering waarin een vraagstuk vanuit verschillende disciplines en vanuit de diverse perspectieven van de betrokkenen in hun onderlinge samenhang wordt bekeken en geanalyseerd. Er wordt gezocht naar een discipline-overstijgende taal waarin alle betrokkenen in het verandertraject – niet alleen wetenschappers en professionals maar ook burgers - als gelijkwaardige gesprekspartners worden erkend en aangesproken.

Veranderen

Veranderen is een niet mechanisch en niet automatisch proces van waarden georiënteerd handelen dat zich bewust en onbewust afspeelt in de onderlinge samenhang van gedrag, persoon en omgeving (natuur en maatschappij). Het is een intern en extern gericht proces van zelf sturen en afstemmen.

Verbeeldingskracht

Verbeeldingskracht gaat over het vermogen om zich in huidige en toekomstige situaties in te leven. Het is de mentale energie die met name in een complexe en onvoorspelbare maatschappelijke context belangrijk is om zich te kunnen oriënteren.

Verduurzamen

Verduurzamen is het verandervermogen van mensen richten op herstel van de balans tussen de kernwaarden van natuur, mens en maatschappij. Centraal aspect van verduurzamen is de wereld, begrepen als een onderling nauw verstrengd geheel van natuur, mens en maatschappij, behoeden voor uitputting van haar elementaire energiebronnen, zodat de wereld voor huidige en toekomstige generaties leefbaar is.

Verleidingskunst

Verleiden als dialogisch begrip is gericht op versterking van het zelfregulerend vermogen van mensen en past in een open dialoog die tevens grenzen stellend is.

Vertrouwen

Vertrouwen is de waarde dat je erop kunt rekenen dat mensen eerlijk (authentiek) en te goeder trouw zijn. Vertrouwen veronderstelt vrijheid, respect en een zekere onvoorwaardelijke bescherming ook in situaties dat mensen anders denken of zich immoreel gedragen.

Wilskracht

De wil is de innerlijke uitvoeringskracht van intenties, c.q. referentiewaarden in het handelen van individuen en collectiviteiten. Via mental contrasting kan deze wil worden versterkt (zie 'mental contrasting').

Zelfbekrachtiging

Mensen belonen zichzelf voor hun gedrag op basis van intrinsieke motivatie. Bekrachtiging van buitenaf kan samengaan met zelfbekrachtiging, maar kan zelfbekrachtiging ook in de weg staan.

Zelforganisatie

Zelforganisatie is een eigenschap van complexe systemen die hen in staat stellen om hun interne structuur spontaan te ontwikkelen of te veranderen, spontaan en aanpassend om met hun omgeving om te gaan of die te manipuleren. Zelforganisatie is het resultaat van circulaire interacties in en tussen het systeem en zijn omgeving.

Zelfregie

Zelfregie is een empirisch *handelingsbegrip*. Het is het vermogen van mensen om bewust en niet-bewust invloed uit te oefenen op zichzelf en de omgeving met het oog op de referentiewaarden van gedrag. Het is gekoppeld aan de behoefte aan invloed en controle. Deze behoefte kan de zelfregie van anderen ondermijnen of haar juist mogelijk maken. Zelfregie is niet hetzelfde als *on*-afhankelijk handelen. Het betekent dat mensen als levende wezens een zekere autonomie bezitten ten opzichte van de omgeving en tegelijkertijd afhankelijk zijn van en zich afstemmen op die omgeving (de ander en het andere). Het ZELF van een individu of collectiviteit is een multidimensionaal handelingsstelsel dat in haar

autonomie afhankelijk is van en verbonden is met de natuurlijke en maatschappelijke context.

Zelfregulering

Zelfregulering is een *systemisch begrip* en verwijst naar het energetisch vermogen van natuur, mens en maatschappij om in afstemming op elkaar de wereld te maken. Het is een proces van sturen en afstemmen op zichzelf en op de omgeving waarlangs complexe systemen spontaan komen tot zelforganisatie. De afstemmingsgerichte acties en interacties vormen het zelfregulerend vermogen van een systeem.

Zelfregulering is een hypothetisch construct dat dus verwijst naar de samenhang in de complexe interacties tussen natuur, mens en maatschappij. Het menselijk bewustzijn is in dit proces weliswaar een essentieel maar tegelijkertijd slechts een klein onderdeel van de talrijke in elkaar verstrengelde machtige zelfregulatoire processen in natuur, mens en maatschappij. Zelfregulering is zowel een systemisch handelingsbegrip als een handelingsgericht systeembegrip.